

1. Uluslararası
ZAP HAVZASI ULEMASI
Sempozyumu

•
1st International
Zap Basin Scholars Symposium

•
Bildirileri

27-29 Nisan/April 2018
Hakkari

Cilt/Volume I

HAKKARI ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yayın No:10

Sertifika No: 21955

Merzan Mah. Küçük Sanayi Sitesi Arkası

433. Sok. No:51 Merkez/Hakkari

T: +90 (438) 212 12 12 E-posta: byk@hakkari.edu.tr

www.hu.edu.tr

1. Uluslararası
ZAP HAVZASI ULEMASI
Sempozyumu

1st International Zap Basin Scholars Symposium

27-29 Nisan/April 2018 • Hakkari

Cilt/Volume I

Dizgi/Mizanpaj

Rıdvan TURGUT

ridwanxelil@gmail.com

Kapak

Turan KOCA

Takım Numarası: 978-605-68902-0-8

ISBN: 978-605-68902-1-5

Birinci Baskı

11/2018 İstanbul

Baskı Matbaası

Canset Matbaacılık

Kazım Karabekir Cad. Nizamoğlu İş Hanı 72/14 Altındağ-Ankara

Sertifika No: 20583

Bu kitapta yer alan fikirler ve bilgiler tamamıyla yazarlarının sorumluluğundadır. Sempozyum Düzenleme Kurulu ve Üniversitemizin kitapta yer alan bilgiler ve fikirlerle ilgili sorumluluğu bulunmamaktadır.

DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı "Zap Havzası Uleması" Projesi kapsamında hazırlanan bu yayının içeriği DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve/veya Kalkınma Bakanlığı'nın görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tek sorumluluk Hakkari Üniversitesi'ne aittir.

**MOLLA HALÎL ES-SİİRDÎ'NİN NEHCÜ'L-ENÂM
İSİMLİ ESERİNDE RİVAYETLERİN
(HADİSLERİN) TESİRİ**

Effect of Hadiths (Narrations)
on Mullah Khalil es-Siirdi's
Work Named Nahcu'l-Anâm

Dr. Öğr. Üyesi Bayram KANARYA
Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
bayramkanarya@hotmail.com

Özet

Molla Halîl es-Siirdî (1754-1843) Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Kulpik köyünde dünyaya gelmiş ve farklı İslamî ilimlerde eser telif etmiş bir alimdir. es-Siirdî aynı zamanda hadis ilmi ile de hususi olarak ilgilenmiş ve İbn Hacer'in Nüzhetun'n-Nazar isimli hadis usulüne dair eserini, bugün elimizde mahtût olarak da bulunan Usûlu'l-Hadîs adıyla ihtisar etmiştir. Eserleri içerisinde hem medrese ehli hem de halk tarafından en fazla rağbet görmüş olanı, 271 beyitten oluşan Nehcü'l-Enâm isimli eseridir.

Bu eserde başta itikad, ibadet, nübüvvet, ahlak ve tasavvuf olmak üzere birçok konu manzum bir şekilde ve halkın anlayabileceği akıcı bir üslup ile ele alınmıştır. Onun bu eseri telif ederken hadis birikiminden istifade ettiğini ve bazı hadislerde geçen hususları edebî bir dille aktardığını söylemek mümkündür. Biz bu çalışmada eseri tetkik ederek hangi beyitlerin hangi hadislerden mühlhem olabileceği üzerinde yoğunlaşmak istiyoruz. Bu çalışmayı yapmak istememizdeki temel amaç ise eserin muhtemel bazı hadis kaynaklarını tespit etmek ve rivayet haritasını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Molla Halil, Nehcü'l-Enâm, Rivayet Kaynakları

Abstract

Mullah Khalîl es-Siirdî (1754-1843) was born Kulpik village linked to county Hizan that located in province Bitlis. He is a scholar who wrote works in different disciplines. He interested to hadith especially and summarized İbn Hacer's work Nüzhetu'n-Nazar in his book called Usûlu'l-Hadîs that is available as a manuscript (handwritten). The most famous of his works on madrasah and mind people is Nahcu'l-Ânâm book which composed of 271 couplets.

In this work approached many topics for example belief, worship, prophecy, principle and İslamic mycticism etc. with poetry and a method the people can understand. It is possible to say when he writing this book benefited from his hadith accumulation. es-Siirdî explained the meaning of some hadiths as a literary language in this work at the same time. We want to concentrate on this paper which couplets are taken from which hadiths. The main purpose of this study is identify to some possible sources of hadith and some narration map.

Keywords: Hadith, Narration, Molla Khalîl, Nahcu'l-Anâm, Sources of Narrative

GİRİŞ

İslam, ilme ve ilim ehline büyük değer vermiştir. Hz. Peygamber (sav) her fırsatta muhataplarını ilme ve ma'kûl/ma'rûf olana davet etmiştir. Mekke'deki Dâru'l-Erkâm ve Medine'deki Suffa müesseseleri, kurumsal anlamda Kur'an'ın öğrenildiği ve müzakere edildiği birer mekân olarak sonraki kuşaklarda teşekkül edecek olan birçok eğitim kurumuna ilham vermiştir. Hz. Peygamber'den sonra gerek ashab arasında gerekse de sonraki dönemlerde bu marifet ve hikmete olan ilgi inkitaya uğramadan devam edegelmiştir. Bununla birlikte ilim ehli sadece ilim öğrenmekle kalmamış, çoğunlukla hasbenlillah bâbından birçok talebe yetiştirmişler ve dinî eğitim ve öğretimin yapıldığı kurumların açılmasına da öncülük etmişlerdir.

Medrese ehli ve medreseler böyle bir eğitim serüveninin halkası olarak tezahür etmiş ve halk nezdinde de muteber bir konum elde etmişlerdir. İslah edilmesi noktasında bazı eleştirileri hak etse de bu kurumlardan başta Arap dili olmak üzere tefsir, hadis ve belağat alanında hatırı sayılır düzeyde alim yetişmiş ve bu alimler toplumun aydınlatılması noktasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Doğu ve Güneydoğuda da bu işlevi gören birçok medrese, çoğunluğu köylerde olmak üzere kasabalarda ve diğer yerleşim yerlerinde ilmî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Klasik medrese eğitimini almış ve bu birikimi ile sadece müderris düzeyinde değil müellif düzeyinde de bir çok eser telif eden alimlerden biri Molla Halil es-Siirdî'dir. es-Siirdî (ö. 1750/1843), sarf, nahiv, belağat, mantık, münâzara, tefsir hadis, fıkıh, fıkıh usûlü, kalam, tecvid ve tasavvuf dallarında eser yazmıştır. (Öncü, 2013a, s.366). Çoğunluğu mahtût olan bu eserler üzerinde son zamanlarda araştırmalar hız kazanmış, akademik düzeyde de bu yönde gayretler husûle gelmiştir. Ömer Pakiş'in *Molla Halil es-Siirdî ve Tefsirdeki Metodu* (Yüksek Lisans, 1996), Necdet Karakaya'nın *Bir Dilci Olarak Molla Halil es-Siirdî* (Yüksek Lisans, 2006) ve Mustafa Öncü'nün *Molla Halil es-Siirdî'nin "Basîratu'l-Kulûb fî Kelâmi Allami'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi* (Doktora, 2013) adlı çalışmalarının yanı sıra birçok tebliğ ve makale de kaleme alınmıştır.

es-Siirdî, sadece entelektüel düzeyde çalışmalar kaleme almamış, aynı zamanda halkın itikad ve inanç esaslarını konu alan eserler de telif etmiştir. Bu eserlerin başında klasik medrese usûlünde Melâ Huseyni Bateyî'nin *Mewlûda Nebî* isimli eserinden hemen sonra talebeyi inanç, ahlak ve amel bakımından donanımlı hale getirmek amacıyla okutulan onun *Nehcü'l-Enâm* isimli eseri gelmektedir. Bu eser hemen her medresede olan ve şiir yönünü de yansıtacak şekilde tatlı nağmeler eşliğinde okutulan bir eserdir. Biz bu çalışmamızda mezkûr eserin rivayetlerden ne derecede etkilendiğini başka bir ifade ile hadislerin bu eser üzerindeki yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız. Zira İslam inancına dair malumatın yer aldığı bir eserde, gerek lafız düzeyinde gerekse de mana düzeyinde hadislerden mülhem pasajların olmaması neredeyse imkânsızdır. Bunu yaparken manzûm bir şekilde yazılan eseri tetkik etmemiz neticesinde bulduğumuz beyitleri, anlamının örtüştüğü muhtemel rivayetler ile birlikte ortaya koymaya ve bu rivayetlerin geçtiği hadis kaynaklarını tespit etmeye çalışacağız. Molla Halil es-Siirdî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bazı bilgiler verdikten sonra onun *Nehcu'l-Enâm* isimli eserini tahlil edeceğiz.

1.MOLLA HALİL es-SİİRDÎ KİMDİR?

Hayreddin ez-Zirikli (ö. 1976) *el-A'lâm* ve Ömer Rıza Kehhâle (ö.1987) *Mü'cemu'l-Müellifin* isimli eserlerinde onun hakkında bazı bilgilere yer vermişlerdir. Buna göre Molla Halil'in asıl ismi Halil b. Hüseyin el-Ömerî ve nisbesi el-İs'irdî olup 1754 doğmuş ve 1843'de vefat etmiştir. Şafii mezhebine müntesip olan aynı zamanda bu mezhebin fukahâsından add edilen müellif, birçok ilim dalında uzmanlığa sahip olmuş ve bu ilimleri okutmuştur. (Kehhâle, 1957, s. I/683; Zirikli, 2002, s. I/317)

Kaynaklar onun doğum yeri olarak Bitlis'in Hizan ilçesinin Kulpik köyünü göstermektedir. Bu köy, bugünkü resmi kayıtlarda Süttaş Köyü olarak kayıtlıdır. Molla Halil'in ilk hocası, babası Molla Hüseyin b. Molla Halit el-Kolafî'dir. Daha sonraları babası onu Tillo'ya ilim tahsil etmek üzere götürmüştür. Babası oğlu Molla Halil'i ilmi tedrisata vermek üzere *Ma'rifetnâme* isimli eserin müellifi olan Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin yanına götürmüş ve o da ona "Allah sana çok ilim, salih amel ve uzun ömür nasib etsin" şeklinde dua etmiştir. (Pakiş,1996a, s.7) Molla Halil Tillo'dan sonra Müks'e (Bağçesaray) geçmiş, bir süre burada ilim tahsil ettikten sonra tekrar Hizan'a, oradan da Cizre'ye geçmiştir. Nihayetinde İmadiye müftüsü Molla Mahmud'dan icazetini almıştır. Uzun bir ilmi tedrisat ve telif faaliyetinden sonra Siirt'te 1843 yılında vefat etmiştir. (Öncü, 2013a, s.21,22, 24)

Birçok kimseden ders alan müellifin bazı hocalarının isimleri şöyledir: Molla Ramazan el-Hazvinî, Sofî Hüseyin el-Karasevî, Molla Ahmed el-Hâfız, Molla Mahmud el-Helenzî, Molla Muhammed b. Molla Ahmed el-Kevnâsî, Molla Abdulhadi el-Arvasî, Molla Hüseyin el-Hoşâbî, Şeyh Ferruh. (Öncü, 2013a, s. 23)

2. ESERLERİ

Klasik medrese geleneği içerisinde ders gören talebeler, müderris olduklarında medrese sisteminde belirlenmiş olan eserleri okutmak ile iktifa etmişlerdir. Ancak bu çizginin dışına çıkan bazı alimler de olmuştur. Tedris ve telifi (eser yazma) cem' eden kişilerin başında Molla Halil gelmektedir. Zira o hem yıllar boyu belli bir sistematiğe oturan geleneksel eserleri ders vermiş hem de farklı konularda kimi zaman ihtisar ve şerh kimi zaman dirayet bağlamında birçok eser yazmıştır.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi (ö. 1924) *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde onun hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “Âlimlerin değerlilerinden yüksek bir zat olduğuna eserleri şahiddir. Cezanî’de doğmuştur. İlk tahsilinin başlangıcında, pederi Molla Hasan’ın delaletiyle (Ma’rifetnâme) sahibi İbrahim Hakkı Efendi’nin duasına mazhar olmuştur...” (Bursalı M.T., 1915, s. 409)

Molla Halil anlaşıldığı üzere birçok eser kalem almış ve interdisipliner bir yöntem takip etmiştir. Aşağıda zikredeceğimiz gibi onun farklı ilim dallarında birden fazla eser telif etmiş olması bunu kanıtlamaktadır. Başta Arap dili olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve tecvid alanlarında eser telif eden Molla Halil’in bazı eserlerini şöyle sıralamak mümkündür (Bursalı M.T., 1915, s. 409-410; Öncü, 2013b, s.24-36; Pakiç, 1996, s.16-17):

Arap Dili ve Belâgatı ile ilgili eserleri: *el-Kâfiyetü'l-Kübrâ fi'n-Nahv, el-Kamûsu's-Sânî fi's-Sarfî ve'n-Nahvi' ve'l-Me'ânî, el-Manzûmetü'z-Zümürüdiyye Nazmu Telhîsi'l-Miftâh, Risâle fi'l-Mecâz ve'l-isti'âre.*

Tefsir ile ilgili eseri: *Basîretü'l-Kulûb fi Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb.*

Hadis ile ilgili eserleri: *Kitabun fi Usûli'l-Hadis* (Mehmet Bilen bu eser ile ilgili olarak 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında Diyarbakır’da gerçekleştirilen Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde “Siirtli Molla Halil ve Hadis Usulüne Dair Eseri” isimli bir tebliğ sunmuştur.), *Zubdetü mâ fi Fetâva'l-Hadis, Tabakatu'r-Ricâl.*

Fıkıh ile ilgili eserleri: *Minhâcu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl, Risâle Sağîre fi'l-Ma'fuvât.*

Kelam ile ilgili eserleri: *Te'sîsu Kavâidi'l-Akâid 'alâ mâ Senehe min Ehli'z-Zâhir ve'l-Bâtın mine'l-'Avâid, Nehcü'l-Enâm fi'l-Akâid, Muhtasarü Şerhi's-Sudûr fi Şerhi'l-Mevti ve Ahvâli'l-Kubûr, Mulahhasu'l-Kavâti' ve'z-Zevâcir fi mâ Tekellemû 'ala's-Seğâir ve'l-Kebâir.*

Tasavvuf ile ilgili eserleri: *Minhâcu's-Sünneti's-Seniyye fi Âdâbi Sulûki's-Sûfiyye, Nebzetü Mevâhibi'l-Ledunniyye fi's-Şatahâti ve'l-Vahdeti'z-Zâtîyye, Risâle fi Menâkibi Şeyh Ahmed.*

Tecvid ile ilgili eserleri: *Risâle fi İlmi't-Tecvid* (Bu eser ile ilgili olarak Edip Çağmar’ın, *Molla Halil el-İs'irdî'nin 'Risâletün Fî İlmi't-Tecvid' Adlı Eseri* isimli bir makalesi bulunmaktadır. Bkz. Çağmar, 2000, s. 153-161), *Diyyâu'l-Kalbi'l-Arûfi fi't-Tecvid ve'r-Resmi ve Ferşi'l-Hurûf, Şerhu Manzûmeti's-Şâtîbî fi't-Tecvid.*

3. NEHCÜ'L-ENÂM'IN MUHTEVASI

Eserde giriş veya dibâce kabilinden bir bölüm bulunmamaktadır. Manzûm ve oldukça akıcı bir üslup ile yazılan eser Kürtçe kaleme alınmış ve 271 beyitten oluşmuştur. Eserin daha çok halka yönelik yazıldığı *Nehcü'l-Enam* isminden de anlaşılmaktadır. Zira “nehc”, yol, yöntem ve metod anlamına; “Enâm” ise halk manasına gelmektedir. Ahmed Hilmi el-Kûğî ed-Diyarbakrî bu esere *Rehberi Avam Şerhâ Nehcü'l-Enâm* ismi ile bir şerh yazmıştır. el-Kûğî'nin şerhine *Rehberi Avam* ismini vermiş olması da eserin ismi ile anlam yönünden uyumluluk arz etmektedir.

Molla Halîl her ne kadar eserine bir giriş yazmadıysa da eserinin sonunda hangi saikle bu eseri telif ettiğini mahlası ile beraber açıklamıştır:

Halîli kû ev terz bidâet ne bû

We lê ew bi fermânâ exê xwe bû (Beyit no:260)

Bu beyitten Molla Halîl'in bu eserini kardeşinin ısrarı sonucu kaleme aldığı anlaşılmaktadır. el-Kûğî de –kesin olmamakla birlikte- kardeşi Molla İsmail'in ondan özellikle küçük çocukların faydalanacağı ve şahsi farzları ihtiva eden manzûm bir eser yazmasını talep ettiğini, bundan sonra Allah'ın da kendisine bir kabiliyet bahsettiğini ve bu eseri yazdığını ifade etmiştir.(el-Kûğî, s.76)

Eserin ilk mısraları, müellifin aynî (bireysel) farzları öğretme amacı taşıdığını göstermektedir:

Tu guhdêre nutk û beyan a fesîh

Ji bo ferdê 'eynane merdê melih (Beyit no:1)

Eserde birçok bölüm başlığı bulunmakta ve her bölüm başlığının altında kimi zaman kısa, kimi zaman da farklı konulara dair uzunca malumat sıralanmaktadır. Birçok farklı konunun birlikte zikredilmiş olması, eseri okuyan kimselere muhtelif konularda mesaj verme ve onları bu yönde donanımlı hale getirme amacına matuf olmalıdır. Çoğunluğu itikada ait konuların oluşturduğu bu eserde, tasavvuf ve âdâba dair hususlar da ele alınmıştır. Eserdeki bölüm başlıklarını şöyle sıralamak mümkündür: Farz-ı Ayn İbadetler, Selbî Sifatlar, Ezeli Yedi Sifat, Melâike Bahsi, Risâlet Bahsi, Hz. Peygamber'in Şemâilî, Mi'râc Bahsi, Ru'yetullah, Peygamberlerin Birbirinden Üstün Olması, Peygamber Sayısı, Duanın Tesiri, Devlet Başkanının Atanması, Cuzi İhtiyar, Kıyamet Alametleri, Kabirdeki Soru ve Kıyamet, Mezhep İmamları, Tasavvuf ve Ahlak (en uzun bölümdür), Allah Yolunda İlim Elde Etmek, Yedi Azanın Görevi, Yemek Âdâbı, Elbise (Giyinme) Âdâbı ve Namaz Âdâbı.

Molla Halîl'in bu eseri üzerine Ali Nebi Salih ed-Desûkî *el-Molla Halîl es-Siirdî ve Menhecuhu Fi İsbâtî'l Akâidi'l-İslamiyeti min Hilâli Manzûmetihi Nehcü'l-Enâm* ve Cüneyt Gökçe *Molla Halîl es-Siirdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tekfîr Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseri İle Sınırlı)* isimli çalışmaları ile onun bu eserdeki İslam akaidine yönelik düşüncelerini tahlil etmişlerdir.(Memduhoğlu, 2008, s. 5; Gökçe, C. 2015, s. 76-96)

Müellif, bütün Müminlerin ve anne-babalarının af edilmesini ve Hz. Peygamber'e tabi olarak cennete girmelerini niyaz ederek eserini hitama erdirmiştir. Söz konusu duygular şöyle ifade edilmiştir (el-Kûğî, s. 77):

Me û dâ û babê hemû Mü'minan

'Efûkî ilâhî bi sıdk û sefa

Di gel ê ko bo me dibêjît duan (Beyit no:270) *Bi bî cennetê tabîê Mustefa* (Beyit no:271)

4. NEHCÜ'L-ENÂM'DA RİVAYETLERİN TESİRİ

Nehcü'l-Enâm muhteva bakımından birçok konuyu içermektedir. Farklı disiplinlerin birçok alanına ait bilgi içermesi nedeni ile bu eserin İslamî literatürde ikinci kaynak olan hadislerden bağımsız yazılmış olması oldukça zordur. Diğer taraftan müellifin yukarıda belirttiğimiz gibi hem hadis usûlü hem de hadislerle dair bazı eserlerinin var olması, onun hadis kültürünün zengin olduğunu ortaya koymaktadır.

Molla Halîl'in birçok ayetten mülhem beyitleri de bulunmaktadır. Örneğin İhlas suresinde geçen "...*Ne doğurmuştur ne de doğmuştur. Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.*" (İhlâs sûresi, 112/3-4) ayetlerindeki mana, veciz bir şekilde şöyle ifade edilmiştir (el-Kûğî, s.6):

Ne ewlâd û zewcet ne bâb û ne dâ

Ne hemkûf û mevt û zewâla xweda (Beyit no:14)

Biz bu bölümde Molla Halîl'in gerek doğrudan gerekse de mana itibarı ile işaret ettiği ama hadis olduğunu bildirmediği yerleri tespit ettik ve bunları muhtemel rivayetler eşliğinde sıraladık. Rivayetlere delalet eden bütün pasajları ele almak çalışmanın sınırlarını aşacağından, bazı örnekler üzerinden konuyu işlemeyi tercih ettiğimizi belirtmeliyiz. Şârih el-Kûğî de müellifin muradını bazı ayet ve hadislerle açıklamıştır. Yeri geldiğinde şerhten yararlandığımızı ama şârihin temas etmediği birçok pasajın rivayet kaynaklarının tarafımızdan tespit edildiğini ifade etmek isteriz. Nehcü'l-Enâm'ın rivayet metinleri ile ilişkisine dair bazı örnekleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. örnek: *Mebhasu's-Sıfati's-Seb'ati'l-Kadîmeh* isimli bölümde Allah'ın sıfatları tâdat edildikten sonra O'nun doksan dokuz sayısından fazla ismi olduğu, şeriatın (Kur'an-Sünnet) belirlemediği isimlerin Allah'a isnad edilmesinin uygun olmayacağına altı çizilmiştir. (el-Kûğî, s. 9) Bilindiği gibi Allah'ın bazı isimleri Kur'an'da geçmekte ve “*En güzel isimler Allah'ındır.*” (A'raf sûresi, 7/180) ayeti ile en güzel isimlerin O'na ait olduğu belirtilmekte ancak doksan dokuz ifadesi geçmemektedir. “*Allah'ın doksan dokuz ismi*” ifadesi hadislere dayanmaktadır.

Molla Halîl'in ifadesi:

Tu nâvân tu bê şer'ê lê dame ne

Ji nehwe'd û neh nâvê wî zêde ne (Beyit no:14)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

... إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مَنْ أَحْصَاهَا كُتِبَ عَلَيْهَا دَخْلُ الْجَنَّةِ...

Ebû Hureyre'den merfû' olarak nakledilen hadisin anlamı şöyledir: “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer.” (Buhârî, Şurût, 18; Deavât, 68; Müslim, zikr, 5-6; Tirmizî, Deavât, 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/258)

2. örnek: *Mebhasu'r-Risâle* bölümünde Hz. Peygamber'in (sav) bütün insanlara ve cinlere Peygamber olarak gönderildiği ve ümmeti olarak bunun bizim için de bir fazilet olduğu belirtilmiştir. Devamında Hz. Peygamber'e Peygamberlik vazifesi verildikten üç yıl sonra onun Mekke'de on yıl ve Medine'de on yıl nübüvvet vazifesini icra ettiği belirtilmiştir. Konu alimler arasında tartışmalı olmakla birlikte bir görüşe göre Mekke'de ilk vahiyden sonra üç yıl kadar bir fetret devresi yaşanmıştır. Anlaşılan es-Siirdî ilk vahyi de içine alan bu üç yıllık süreyi nebi, sonraki yirmi seneyi ise rasul olarak yorumlamıştır.(el-Kûğî, s. 12-13)

Molla Halîl'in ifadesi:

Ji neslâ Kureyş e ji toxmê 'Ereb

Nubuwwet di sala çilê dayê Reb (Beyit no:37)

Sisê dî ko borîn û ew bû Resul

Mekke bu xwe deh salê dî kir qebûl (Beyit no: 38)

Ji Mekkê ko balê Medine ve çû

Li wê deh buwarin ji dunyayê çû (Beyit no: 39)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

لَيْتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ...

Hız. Aişe ve Ebû Hureyre'den nakledilen hadisin anlamı şöyledir: "Hz. Peygamber (sav) Mekke'de on yıl, Medine'de on yıl vahiy almaya devam etmiştir." (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, 1) İbn Hacer de Hz. Peygamber'in nübüvvet süresinin yirmi üç yıla yakın olduğuna işaret etmekte ve Mekke'deki on yıllık sürenin fetret olmadan devam eden vahye delalet etmiş olabileceğini belirtmektedir. (İbn Hacer, 2000, s.IX/6-7)

3. örnek: *Mebhasu Şemâilîhi* başlığı altında Hz. Peygamber'in fiziki özellikleri, teninin rengi ve uzunluğu-kısalığı gibi konulara temas edilmiştir. Verilen bilgilere göre Molla Halîl, Hz. Peygamber'in boyunun mutedil olduğunu ne çok kısa ne çok uzun, ne çok semin ne çok zayıf olduğunu; ne tam siyah tenli ne tam beyaz tenli olduğunu ancak esmer olduğunu, yüzünün yuvarlak olduğunu, göz ve kaşlarının siyah ve sakal ile saçında on dokuz adet ağarmış tel olduğunu belirtmiştir. (el-Kûgî, s.13) Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlaki özellikleri, huy, tabiat ve giyim-kuşama ile ilgili müstakil eserler yazılmıştır. Bu eserler genellikle Delâilü'n-Nübüvve, Hasâisu'n-Nebî, Şemâil ve Hilye olarak isimlendirilmiştir. (Kandemir, M. Y., 2010, s. 497-498) Muhaddisler bu konuyu Kitâbu Sıfati'n-Nebî ve Kitâbu'l-Menâkib ismi ile müstakil bölümler altında da ele almışlardır. Bu eserler içerisinde bir hadis musannifi olmasının verdiği avantajla hatırı sayılır ölçüde ümmet nezdinde şöhret bulan eser, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye* isimli eseridir.

Molla Halîl'in ifadesi:

Li wî qâmetek mu 'tedil bû letîf
Ne kurt û dirêj û ne dexm û deîf (Beyit no:40)

Ne reş bû sipî sorekê esmere
Mudewwer bû wech û rihên enverê (Beyit no:41)

Ewî çav û burhê mukehhel hebûn
Jê deh ta an şeyba wî neh zêde bûn (Beyit no:42)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن، عن أنس بن مالك، أنه سمعه يقول: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَلَا بِالْقَصِيرِ وَلَيْسَ بِالْأَبْيَضِ الْأَمْهَقِ وَلَا بِالْأَدَمِ وَلَا بِالْجَعْدِ الْقَطِيطِ وَلَا بِالسَّبِطِ بَعَثَهُ اللَّهُ عَلَى رَأْسِ أَرْبَعِينَ سَنَةً فَأَقَامَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ وَتَوَقَّاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى رَأْسِ سِتِّينَ سَنَةً وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ عِشْرُونَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Rabia b. Ebî Abdîrrahman, Enes b. Malik'ten şöyle işittiğini haber vermiştir: "Hz. Peygamber ne çok uzun ne çok kısa, ne tam beyaz ne tam siyah, saçları ne tam toplanmış ne de tam salıverilmiş haldeydi. Kırk yaşında iken Peygamber oldu. Mekke'de on yıl Medine'de on yıl kaldı. Altmışlı yaşın başında vefat etti. Saç ve sakalında yirmi tel ağarmamıştı." (Buhârî, Menâkib, 23, IV/164; Mâlik, Muvatta, Kitâbu Sıfati'n-Nebî, II/919; Tirmizî, eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, s. 7-8)

4. örnek: *Mebhasu'l-Mi'rac* bölümünde Hz. Peygamber'in Ka'be'den bir gece ve bir anda Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü ve orada bütün Peygamberlere imamlık yaptığı anlatılmaktadır. Bu ifadelerin büyük bir bölümü zaten hadislerde geçmektedir. Bizim üzerinde durmak istediğimiz nokta, Hz. Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği (ruyetullah) konusunda ifade edilenlerdir. es-Siirdî, Hz. Peygamber'in Sidretü'l-Müntaha'ya yükseldiğini ve

kendisi ile Allah arasında iki yay aralığı kaldığını (Necm sûresi, 53/9), gözleri ile Allah'ı iki defa gördüğünü ve hem ruh hem de cesed ile bu olayın vuku bulduğunu belirtmektedir. Şârih el-Kûğî'ye göre rüyet hadisesi ilkinde Sidretü'l-Münteha, ikincisinde ise Kâb-ı Kavsey'n merhalesinde gerçekleşmiştir. (el-Kûğî, s. 14)

Molla Hafîl'in ifadesi:

Jê wî ew bire sidretu'l-Munteha

Bi qâbê du kewsan vibal xwe giha (Beyit no:46)

Bi rih û cesed ve ewî birsuwar

Bi çavê sere xwe xwedê dî du car (Beyit no:47)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ رَأَى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ فَلْتَأْتِسَ اللَّهُ يَقُولُ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ قَالَ وَيَحْكُ ذَاكَ إِذَا تَجَلَّى بِنُورِهِ الَّذِي هُوَ نُورُهُ وَقَالَ أَرِيَهُ مَرَّتَيْنِ

İkrime, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: “İbn Abbas ‘Muhammed Rabbini gördü’ dedi. Ben de ona Allah ‘Gözler O’nu idrak edemez ama O gözleri idrak eder.’ (Enam sûresi, 6/103) şeklinde buyurmuyor mu?” diye sordum. Bunun üzerine o da “Yazıklar olsun sana Allah’ın görülememesi durumu, bizatilihi nuru ile tecelli ettiği zamana mahsustur.” dedi ve şöyle devam etti: “Ona iki defa gösterilmiştir.” (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 53; Hz. Aişe'nin rivayet ile ilgili değerlendirmesi için krş. bkz. Zerkeşî, B. 2004, s. 174)

5. örnek: *Mebhasu't-Tefâdü'l* bahsinde el-Aşeretü'l-Mübeşşere ifadeleri ile anılan ve daha dünyada iken cennet ile müjdelenen sahabiler sıralanmıştır. Başta dört halifenin adları verildikten sonra Sad b. Ebi Vakkas, Zübeyr b. Avvam, Said b. Zeyd, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah ve Ubeyde b. Cerrah'ın isimleri zikredilmiştir. (el-Kûğî, s. 17)

Molla Hafîl'in ifadesi:

Li pey van e Sa'd û Zubeyr û Saïd

Di gel Ebdurrahman ê bû ye şehîd (Beyit no:59)

Di gel Telhe û bû Ubeyde bi zan

Ku aşru'l-mubeşşer bû ye navê wan (Beyit no:60)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... الْعَشْرَةَ فَسَمَىٰ أَبَا بَكْرٍ

وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيًّا وَطَلْحَةَ وَالزُّبَيْرَ وَسَعْدًا وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَسَمَىٰ نَفْسَهُ سَعِيدًا

Said b. Zeyd'in aktardığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ey Hira veya Uhud sabit dur. Zira senin üzerinde siddik veya şehid vardır. Bundan sonra Hz. Peygamber şu on ismi sıraladı: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Sa'd, Abdurrahman b. Avf ve Said.” (İbn Hanbel, A., 1995, s. III/181)

6. örnek: *Mebhasu't-Tefâdü'l* bölümünde ele alınan konulardan bir diğeri de hilafetin süresi ile ilgili olmuştur. es-Siirdî Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin hilafet sürelerinin otuz yıl olduğunu belirtmiştir. Oysa Hz. Ebubekir 2 yıl 3 ay 10 gün, Hz. Ömer 10 yıl 6 ay 8 gün, Hz. Osman 11 yıl 11 ay 9 gün ve Hz. Ali 4 yıl 9 ay 7 gün hilafette bulunmuşlardır. el-Kûğî'nin de belirttiği gibi sayı otuz yıla tamamlanmamıştır. Ancak Hz. Hasan'ın 6 aylık hilafet süresi eklendiğinde sayı otuz yıla tamamlanmış olacaktır. (el-Kûğî: 17)

Molla Hafil'in ifadesi:

*Ebubekr e efdeltirê ummete
Di kufre ne borandî yek saetê* (Beyit no:56)

*Li pey ve Umer ê ku navdâî ye
Bi Farûqê Osman li paşê wî ye* (Beyit no:57)

*Li du wî Eli sahibê Zülfiqar
Avanên sih sal xilafetê buwar* (Beyit no:58)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الْخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ مُلْكًا بَعْدَ ذَلِكَ.....

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetim içerisinde hilafet 30 yıl sürecek sonra saltanat/hükümdarlık dönemi başlayacaktır.” (İbn Hanbel, Müsned: XXXVI/256; Tirmizi, Fiten, 48; Ebû Davûd, Sünnet, 8)

7. örnek: *Mebhasu 'Aledi'l-Enbiya* bölümünde peygamberlerin sayısı ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre yüz yirmi dört bin nebi bulunmakta ve bunlardan üç yüz on üç tanesi ise resul olmaktadır. (el-Kuğî:19)

Molla Hafil'in ifadesi:

*Çihar û sed û bîst hezarin nebî
Rusul sê sed û sêzdehin ey ebî* (Beyit no:66)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ وَفَى عِدَّةُ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ مِائَةٌ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفًا الرَّسُلُ مِنْ ذَلِكَ ثَلَاثٌ مِائَةٌ وَخَمْسَةٌ عَشْرٌ...
جَمًّا غَفِيرًا

Ebû Umâme'den gelen uzunca bir hadisin son kısmı şöyledir. Ebu Umame Hz. Peygamber'den peygamberlerin sayısını sormuş o da şöyle cevap vermiştir: “Yüz yirmi dört bin enbiya vardır, bunlardan resul olanların sayısı ise üç yüz on beştir.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXVI/619)

8. örnek: *Mebhasu'l-İhtiyari'l-Cüz'î* bölümünde cüz'î ihtiyarının mahiyeti, kesb-fiil ilişkisi, Allah'ın kulların fiillerinin yaratıcısı olduğu gibi mevzular ele alınmıştır. Devamında ise hiç kimsenin Allah'ın rahmeti/şefkati olmadan kendi ameli ile cennete giremeyeceği belirtilmiştir ki bu husus bazı rivayetlerde de geçmektedir. (el-Kuğî:25)

Molla Hafil'in ifadesi:

*Wekî ko lite ew nekit şefqetê
Tu naçî behîştê sebeb taetê* (Beyit no:82)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

...عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يَنْجِيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَّعَمَّذَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ...
رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَّعَمَّذَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ...

Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Hiçbirinizi ameli kurtaramayacaktır.” Orada bulunanlar: “Sen de mi ya Rasulellah?” diye sorduklarında: “Allah'ın bana rahmeti ile muamelesi olmaz ise ben de.” şeklinde cevap vermiştir. (Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn, 71)

9. örnek: Molla Halîl *Mebhasu'l-Eimme* başlığı altında amelî ve itikadî mezheplerin önemini anlatmıştır. Dört mezhebin hak olduğunu, bunların imamlarına tebaiyetin gerekli olduğunun altını çizmiştir. Aynı şekilde Eş'arî (ö.324/935) ile Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö.333/944) itikadda imam olduklarını ve bu iki imamdan birinin akidesinden gidilmesi gerektiğini belirttikten sonra cennete girecek olan fırkanın bu fırkalar olduğunu, bunun dışındaki yetmiş iki fırkanın bâtıl olduğunu belirtmiş, böylece hadis ehline “yetmiş üç fırka” diye meşhur olan rivayeti referans almıştır. (el-Kûğî, s.35)

Molla Halîl'in ifadesi:

Îmamê meye Eş'arî ta nehir
Ebû Mansur ê mâweraunnehr (Beyit no:119)

'Eqîda ko ew herdu pê qâîlin
Ewe heqqe heftê û du bâtilin (Beyit no:120)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: تَفْتَرِقُ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا وَاحِدَةً

Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Bu ümmet (üm-metim) yetmiş üç fırkaya ayrılacak, biri hariç diğerleri cehennemde olacaktır.” (Ebû Davûd, Sünnet, 1; İbn Mâce, Fiten, 17; Taberânî, Mü'cemu's-Sağîr: II/29.)

10. örnek: Müellif, *Mebhasu't-Tasavvuf ve'l-Ahlak* kısmında dünyaya meyledilmemesi gerektiği, zira dünya muhabbeti ile Allah'ın muhabbetinin aynı kalpte cem' olunamayacağı, Allah'ın fiillerine itiraz edilmemesi, tevekkül ve tasavvuf erbabının her biri yine hadislerin manalarına tekabül eden haya sahibi olmak, eziyet etmemek, salah ehli olmak, fesad ehli olmamak, doğru sözlü olup az konuşmak vb. hasletleri kuşanması gerektiğinin altını çizmiştir. Burada es-Siirdî, dünyayı rivayetteki ifadesi ile ölü bir leşe benzetmiş ve Allah'a gerçek manada müteveccih olan hakikat ehlinin bu laşeye değer vermemelerinin kalbî hayatın selameti açısından ehemmiyetli olduğunu belirtmiştir.(el-Kûğî, s. 55)

Molla Halîl'in ifadesi:

Tu hingav Xwedayê xwe hez jê dikî
Ko dunyayê bavê jî hez jê nekî (Beyit no:178)

Ewî cîfe ê tu neşî terk bidey
Wekî vîn e wesfê biçê derbidey (Beyit no:179)

Rivayet kaynaklarındaki ifade:

الدُّنْيَا جِيفَةٌ وَطَلْبُهَا كِلَابٌ

Hadis olduğu iddia edilen sözün manası şöyledir: “Dünya laşedir, talipleri de köpeklerdir.” (Aclûnî, 2001, s.I/362, Aclûnî rivayetin mevzu olduğunu belirtmiştir.)

11. örnek: *Mebhasu Âdâbi'l-Ekl* bölümünde yemeklerin şehveti kabartmak ve günah kazanmak için değil, ibadette enerji sağlaması için yenilmesi, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, yemek esnasında sağ ayağın dikilmesi ve sol ayağın yatırılması gibi konular ele alınmıştır. Yemeğin öncesi ve sonrasında tuz alınması, şüpheli şeylerden kaçınılması ve haram yiyeceğin duasının makbul olmayacağı da yine işlenen konular içerisinde. (el-Kûğî, s.67)

Molla Halil'in ifadesi:

Hinik xwuyê di ber zâd û pâşî bixû
Heramî û tiştê bi şubhe mexwû (Beyit no:226)

Ko goştkirna te ji heramî bitin
Duayê te êdî qebûl nâbitin (Beyit no:227)

Rivayet kaynaklarındaki ifade:

...وإذا أَكَلْتَ فابدأْ بِالْمِلْحِ واخْتِمْ بِالْمِلْحِ...

Suyûtî'nin belirttiği gibi uzunca mevzu bir hadisin parçası olan ve Hz. Ali'ye tavsiyelerin yer aldığı bu ifadenin manası şöyledir: "...Yemeğe tuz ile başla ve yemeği tuz ile bitir..." (Suyûtî, 2007, s. II/312; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, s.55)

...عَنْ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَأَهْوَى النَّعْمَانُ بِإِصْبَعِيهِ إِلَى أَذْيَتِهِ إِنَّ الْحَلَالَ بَيْنَ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيْنَ وَيَبْتَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ...

Numan b. Beşîr hadisi bizzat işittiğini belirtmek üzere iki elini kulağına götürdükten sonra Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Helal belli haram da bellidir. İkisi arasında şüpheli bazı şeyler vardır ki birçok kimse bunu bilmez. Kim şüpheli şeyden kendini korusa dinini ve namusunu da muhafaza etmiş olur. Kim şüpheli şeyleri işlerse harama düşmüş olur..." (Müslim, Müsakât, 1599)

وَرُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "ثَلَاثَةٌ لَا يُسْتَجَابُ دُعَاؤُهُمْ: أَكِلُ الْحَرَامِ، وَمُكْتَبِرُ الْغِيْبَةِ، وَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ غِلٌّ أَوْ حَسَدٌ لِلْمُسْلِمِينَ

Hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz ve bazı tefsirlerde mevcut olan bu metnin anlamı şöyledir. Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmiştir: "Üç kimsenin duası kabul olmaz: Haram yiyen, çok fazla gıybet eden ve Müslümanlara kin veya haset besleyen." (Kurtûbî, M. 2006, s. XXII/578)

12. örnek: *Mebhasu Âdâbi's-Salâ* bölümünde namazın âdâbı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Namazın kişiyi madden ve manen temizlediği, havf-reca arası bir duygu hali ile namazın eda edilmesi, namazın bir huşu ve tedebbür ile kılınması ve namazlardan sonra me'sur olan dualar ile dua edilmesinin önemi gibi konular işlenmiştir. Bununla birlikte namazın cemaatle kılınmasının gerekliliği, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha fazla faziletli olduğu belirtilmiştir. Hadislerde de namazın cemaatle kılınması durumunda, münferiden kılınan namazdan bir rivayete göre yirmi beş kat bir rivayete göre de yirmi yedi kat daha faziletli olduğu ifade edilmiştir. Molla Halil, önce yirmi beş kat daha faziletli olduğunu ifade etmiş hemen devamında hadis usulündeki "daha sahih" manasına gelen "esahh" ifadesini kullanarak yirmi yedi kat daha faziletli olduğuna işaret eden rivayetin daha güvenilir olduğunu belirtmiştir.(el-Kûğî:75)

Molla Halil'in ifadesi:

Di peyve du'ayê di merwî bike
Nimêja xwe jî her cemaet bike (Beyit no:253)

Li ko dest dide bo te ev terzê genc
Ko pentalê xwe tu bikî bîst û pênc (Beyit no:254)

Bi esehh riwayet bûye bîst û heft
Çi xweş dewlet e ni'metek derbê next (Beyit no:255)

Hadis kaynaklarındaki ifade:

عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع وعشرين درجة

Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namaza göre yirmi yedi kat daha faziletlidir.” (Buhari, Ezan, 30)

SONUÇ

Hayatının önemli bir kısmını ilme ve talebe yetiştirmeye adanmış Molla Halil es-Siirdî, klasik medrese geleneğinde hem tadrîs hem de telif faaliyeti icra eden alimlerden biridir. Müellif, sadece ulema sınıfına hitap eden eserler yazmamış aynı zamanda yaşadığı coğrafyadaki insanların dinî ve ahlakî manada aydınlatılması yönünde de ciddi çabalar sarf etmiştir. Onun Nehcü'l-Enâm isimli eseri çoğunluğu itikad ve kelama dair olmak üzere, şahsi farzlar, ahlak, tasavvuf ve âdab gibi konuları ihtiva eden, böylelikle okuyucuyu birçok konuda bilgilendirmeyi amaçlayan ve manzûm olarak kaleme alınan eserlerinden biridir.

İslamî disiplinlere ait birçok eseri bulunan müellifin hadis usûlüne dair bir eser telif etmiş olması, onun bu sahaya özel bir ilgi duyduğunu ve belli bir hadis müktesebatına sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçları maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- » Nehcü'l-Enâm isimli eserinde Molla Halil, sarahaten ve zımnen bazı hadislerin/rivayetlerin manasına tekabül eden ifadeler kullanmıştır.
- » Bazı rivayetlerden mühlhem olduğunu düşündüğümüz ifadelerin hadis kaynaklarında vârid olması onun hadis/rivayet kaynaklarını tetkik ettiğini göstermektedir.
- » Eserde çok sayıda sahih olan rivayetlere işaret eden metinlerin yanı sıra, zayıf hatta mevzu hadis olduğuna işaret eden ifadeler de yer almıştır. Bu durum onun hadis kültürüne vukufiyetinin olduğunu ancak teknik manada “hadîşî” kimliğine sahip olmadığını veya bu konuda mütesâhil davrandığını ortaya koymaktadır.
- » Tasavvuf, âdâb, şemâil ve terğîb-terhîb ile ilgili bölümlerde ele alınan bazı konuların, ilhamını zayıf rivayetlerden aldığını, böylelikle onun amellerin fazileti noktasında zayıf hadisler ile amel edebileceği şeklindeki yaklaşımı benimsediğini tespit etmek mümkündür.
- » Eserin yıllarca medreselerde okutulduğunu dikkate aldığımızda, okuyan kitlelerin düşünce dünyasında zayıf hadisleri makbul gören bir anlayışın zemin kazanmasında etkili olmuş olabileceğini bir varsayım olarak zikretmek mümkündür.
- » Eserin birçok kimsenin inanç, şahsi ibadetler ve kişilik inşa etme konusunda yararlı bilgiler içerdiğini, özellikle dilinin akıcı olması münasebeti ile verilmek istenen mesajın halka ulaşmasında bunun etkili olduğunu ifade edebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (2001). *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, (1992). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çağmar, M. E. (2009). Molla Halil el-İs'irdî'nin 'Risâletun Fî İlmi't-Tecvid' Adlı Eseri, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2, 153-161.
- Gökçe, C. (2015). Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseri İle Sınırlı), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 20, sayı:34, 76-96.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali (2000). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Daru's-Selam.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, (1996). *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daif*. Riyad: Daru'l-Asime.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kandemir M.Y. (2010). *Şemâil*. (ss. 497-500). İstanbul: TDV Yayınları.
- Karakaya, N. (2006). *Bir Dilci Olarak Molla Halil es-Siirdî*. YYÜSBE, Van: Yayınlanmamış yüksek lisans.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütubi'l-Arabîyye*. Dımaşk: Müessesetu'r-Risale.
- el-Kûğî, A. H. (?). Rehberi '*Avâm Şerhâ Nehcü'l-Enâm*. Diyarbakır: Nur Kitabevi.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- Mâlik b. Enes, (1992). *el-Muvatta*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Mehmet Tahir Efendi, B. (?). *Osmanlı Müellifleri*. Haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Memduhoğlu, A. (2008). Molla Halil es-Siirdî ve Usûlü'l-Fıkh Adlı Elyazma Eseri Üzerine, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu*. (ss. 293-316).Siirt: Beyan Yayınları.
- Muslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, (1992). *Sahîhu Muslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pakiş Ö. (1996). *Molla Halil es-Siirdî ve Teşvirdeki Metodu*. MÜSBE, İstanbul: Yayınlanmamış yüksek lisans.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, (2007). *el-Leâliu'l-Masnûa Fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Öncü, M. (2013a). *Molla Halil es-Siirdî'nin "Basîratu'l-Kulüb Fi Kelami Allâmi'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi*. DÜSBE, Diyarbakır: Yayınlanmamış doktora.
- Öncü, M. (2013b). Molla Halil es-Siirdî'nin Vad' İlmi İle İlgili Risalesinin Tahlili ve 'Adüduddin el-İci'nin Risalesi İle Karşılaştırılması. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/2, 365-391.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed (1985). *el-Mu'cemu's-Sağîr*: thk. Muhammed Şekûr, Beyrut: el-Mektebu'l-İslami.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. Sevre (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. Sevre, (1988). *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*. thk. İzzet Ubeyduddeas, Beyrut: Daru'l-Hadis.
- ez-Zerkeşî, B. (2004). *el-İcâbe li İrâdi Mestedrakethu Aişetu Ala's-Sahabe*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmusu Terâcim*. Beyrut: Daru'l-İlm.
- <http://www.theholycoran.org> (Erişim tarihi: 22.10.2017).

Effect of Hadiths (Narrations) on Mullah Khalil es-Surđı's Work Named Nahcu'l-Anâm

Islam has given great importance to knowledge. The Prophet Hz. Muhammed (sav) invited their collocutors to learning and ma'kul/ma'rûf at every opportunity. Institutions of Daru'l-Erkam in Mekka and Suffa in Madinah -places where the Qur'an and its meaning is taught- inspired to open many educational institutions in later periods. The classical madrasahs a link of these institutions have taken its place in history. Arabic, fiqh, hadith, İslamic mysticism and many other education are given in these places.

Mullah Khalil es-Siirdi (d.1750/1843) is one of the scholars trained in classical madrasah system. He wrote in many subjects like a sarf, nahiv, rhetoric, logic, disputation (münâzara), interpretation (tefsîr), hadith, fiqh, methodology of fiqh, doctrines (kelâm), tecvîd and İslamic mysticism. (Öncü, 2013a, s.366).

It is useful to give a short biography of es-Siirdi. He was born in the Kulpik village of Hizan district of Bitlis province. Mullah Khalil's first teacher is his father Molla Huseyn b. Mullah Khalit al-Kolathî and later his father took him to Tillo to collect the knowledge/ilim. His father took his son, Mullah Khalil, to Erzurumlu Ibrahim Hakkı, the author of the work named *Marifetnâme*, and he prayed to him as "Allah give you a lot of knowledge, righteous deeds and longevity." (Pakiş,1996a, s.7) Then he passed from Tillo to Müks (Bahçesaray) after having collected the knowledge here for a while, he went back to Hizan and then to Cizre. Finally, has received his authorization from mufti of İmadiye Mullah Mahmud. (Öncü, 2013a, s.21,22, 24)

Here are the some names of the author's teachers: Mullah Ramazan el-Khazvinî, Sofi Hüseyin el-Karasevî, Mullah Ahmed el-Hâfiz, Mullah Mahmud el-Khelenzî, Mullah Muhamad b. Mullah Ahmed el-Kevnâsî, Mullah Abdulhadi el-Arvasî, Mullah Hüseyin el-Hoşâbî, Sheik Ferruh. (Öncü, 2013a, s.23) Some of the works of Mullah Khalil are listed as follows:

Arabic language: *el-Kâfiyetu 'l-Kübrâ fi'n-Nahv, el-Kamûsu's-Sânî fi's-Sarfî ve'n-Nahvi' ve'l-Me'ânî, el-Manzumetu'z-Zümrüdiyye Nazmu Telhîsi'l-Miftâh, Risâle fi'l-Mecâz ve'l-isti'âre.*

Tefsir (interpretation): *Basîretu 'l-Kulûb fi Kelâmi 'Allâmi 'l-Ğuyûb*

Hadith: *Kitabun fi Usûli'l-Hadis*

Fıqh: *Minhâcu'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl, Risâle Sağîre fi'l-Ma'fuvvât*

Kelâm: *Te'sisu Kavâidi'l-Akâid 'alâ mâ Senehe min Ehli'z-Zâhir ve'l-Bâtın mine'l-'Avâid, Nehcu'l-Enâm fi'l-Akâid, Muhtasaru Şerhi's-Sudûr fi Şerhi'l-Mevti ve Ahvâli'l-Kubûr, Mulahhasu'l-Kavâti' ve'z-Zevâcir fi mâ Tekellemû 'ala's-Segâir ve'l-Kebâir*

Tasavvuf (İslamic mysticism): *Minhâcu's-Sünneti's-Seniyye fi Âdâbi Sulûki's-Süfiyye, Nebze-tu Mevâhibi'l-Ledunniyye fi'ş-Şatahâti ve'l-Vahdeti'z-Zâtîyye, Risâle fi Menâkibi Şeyh Ahmed.*

In this study, we will consider his famous work, Nahcu'l-Anâm, which deals with the principles of beliefs and faith. First we want to give some information about this work. This work is written as verse in Kurdish language and formed from 271 couplets. Ahmed Hilmi el-Kûğî ed-Diyarbekrî wrote a commentary on this book named of the Rehberi Avam Şerhâ Nahcu'l-Anâm. Mullah Khalil did not write an introduction to his work. He stated at the end of his book, his brother insisted from him to write such a work.

Halîli kû ev terz bidâet ne bû

We lê ew bi fermânâ exê xwe bû (Couplet no:260)

Mullah Khalîl expressed the meaning of many verses in his couplets. For example, the meaning of the these verses “...*He begetteth not, nor is He begotten. And there is none like unto him.*” (Sûrah of İhlâs, 112/3-4) are verbalised briefly in this way.

*Ne ewlâd û zewcet ne bâb û ne dâ
Ne hemkûf û mevt û zewâla xweda* (Couplet no:14)

The work of Mullah Khalîl has been effected from narrations/hadiths also. Some of these narratives are sahih, while others are weak/daif narratives. We want to give two instances about the topic.

First sample: In the chapter *Mebhasu's-Sıfati's-Seb'ati'l-Kadimeh* the adjectives of Allah are counted. In this part it is stated that Allah has ninety-nine names. (el-Kûğî, s. 9) The following couplet shows this:

Molla Halîl's statement:

*Tu nâvân tu bê şer'ê lê dame ne
Ji nehwe'd û neh nâvê wî zêde ne* (Couplet no:14)

Statement in hadith sources:

إن لله تسعة وتسعين اسمًا، من أحصاها كُتِبَ لها دخل الجنة

The meaning of the hadith transferred from Abu Hurayra as merfû' is this: “*Allah has ninety-nine names. Whoever counts them will enter the paradise.*” (Buhârî, Şurût, 18; Deavât, 68; Müslim, zikr, 5-6; Tirmizî, Deavât, 82; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/258).

Second sample: In *Mebhasu'l-Mi'rac* section is told that Hz. Muhammed was taken from Ka'be one night and on a sudden to the Masjid al-Aqsa, where he was imam of all the Prophets and saw Allah.

Molla Halîl's statement:

*Jê wî ew bire sidretu'l-Munteha
Bi qâbê du kewsan vibal xwe giha* (Couplet no:46)

*Bi rih û cesed ve ewî birsuwar
Bi çavê sere xwe xwedê dî du car* (Couplet no:47)

Statement in hadith sources:

عن عكرمة عن ابن عباس قال: رأى محمد ربه قلت أليس الله يقول { لا تدركه الأبصار وهو يدرك الأبصار } قال ويحك ذاك إذا تجلى بنوره الذي هو نوره وقال أريه مرتين

Ikrimê transmitted that Ibn Abbas said: Ibn Abbas said that ‘Muhammad saw his Lord’. I said to him that does not Allah say?: ‘*No vision can grasp Him, but His grasp is over all vision...*’ (Sûrah Enam, 6/103) After that he answered me like this: ‘Shame on you! when Allah manifested with His light/nûr He is not seen. Allah has been shown to him twice.’ (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 53;Zerkeşî, B. 2004, s.174)

As a result, we can say the following points: Mullah Khalîl indicated in the hadiths sometimes explicitly and sometimes by implication in his book called *Nahcu'l-Anâm*. There are certain passages referring to sahih, zaif and mevzu (fabrication) narrations in the work. Especially in the sections related to İslamic mysticism, appearance (şemâil), moral (âdâb) and terğîb/terhîb are pointed to couplets that including more zaif/weak narratives.